

Financiële stabiliteit: De risico's van consumptief krediet

De laatste jaren is de rente wereldwijd relatief laag. Dit heeft bijgedragen aan vermogensprijsstijgingen en een snelle kredietgroei. Tegelijkertijd is het aantal mensen met probleemschulden toegenomen. Deze toename valt samen met een snelle groei van de groep Nederlanders die volgens de Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet (NVVK) permanent is afgesloten van basisfaciliteiten als elektriciteit en gas omdat zij de aansluitkosten niet kunnen betalen. Dit werpt de vraag op hoe het met de consumptieve schulden van de Nederlandse huishoudens is gesteld, zeker voor wat betreft de financieel zwakkere groepen, en in hoeverre met de verstrekking van consumptief krediet risico's gepaard gaan. Voor een groeiend aantal individuen blijken de risico's van consumptief krediet groot. Door de relatief geringe omvang van de consumptieve schuld is het kredietrisico voor de banken beperkt, al kan een niet-prudente verstrekking leiden tot reputatierisico.

Ruime mondiale financieringscondities

Wereldwijd is een sterke kredietgroei waarneembaar. In dit licht verdienen bij een beschouwing over de schuldpositie van gezinnen de algemeen ruime mondiale financieringscondities aandacht. Zo is de Amerikaanse 10-jaars kapitaalmarktrente sinds de zomer van 2000 aanzienlijk gedaald van circa 6,5% naar 4,5% (zie grafiek 1). In Europa is de lange rente in de afgelopen jaren eveneens sterk gedaald. De wereldwijde overvloedige liquiditeit, die zich manifesteert in besparingen en beleggingen, is voor een belangrijk deel te herleiden tot

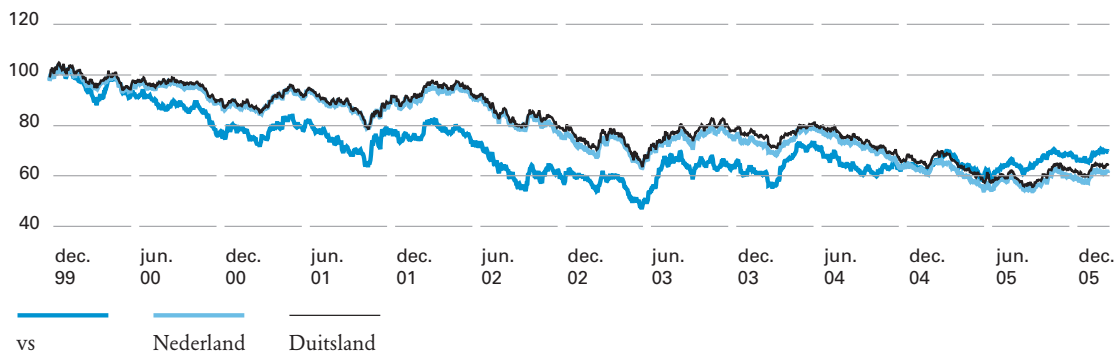
de lage rente. Daarnaast worden vaak ook andere structurele oorzaken genoemd, zoals lagere inflatieverwachtingen, de toegenomen noodzaak om te sparen door vergrijzing en versoberde zorgstelsels en de sterke opbouw van valutareserves in onder andere Aziatische en olieproducerende landen.

Ook opkomende markten kennen gunstige financieringsmogelijkheden, zoals blijkt uit de sterk gedaalde risicopremies op staatsobligaties van opkomende economieën (zie grafiek 2). Vanaf eind 2002 zijn deze gedaald met circa twee derde, hetgeen niet alleen te maken heeft met een verbetering van de financieringspositie van Latijns-Amerika, maar ook van Afrika en opkomend Europa. Hoewel het economische beleid in veel opkomende markten de laatste jaren is verbeterd, heeft de vraag naar hoogrenderende vermogenstitels hier ook een rol in gespeeld. Ruime financieringscondities komen tevens tot uiting in vermogensprijsstijgingen bij aandelen (waarvan de koersen sinds het eerste kwartaal 2003 wereldwijd zijn aangetrokken), bedrijfsobligaties, en op de huizen- en grondstoffenmarkt. Op de grondstoffenmarkten spelen speculanten een rol, zoals *hedge funds* die inspelen op de sterke vraag uit Azië en bestaande aanbodbeperkingen. Activiteiten van *hedge funds*, investingsmaatschappijen en concurrentie tussen banken versterken deze ontwikkelingen.

De ruime mondiale financieringscondities doen de vraag rijzen wat de consequenties zullen zijn van een eventuele omslag in dit gunstige klimaat. Zolang wezenlijke aanpassingen uitblijven, neemt de kans op een forse correctie van vermogensprijzen en schuldverhoudin-

Grafiek 1 Kapitaalmarktrente (10-jaars)

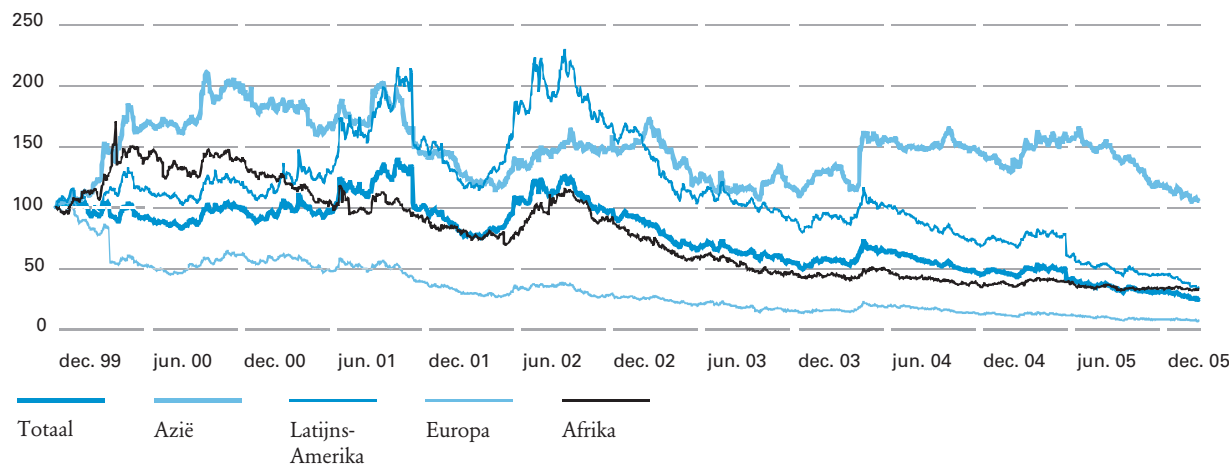
Geïndexeerd op 31 december 1999

Bron: Datastream.

Grafiek 2 EMBI spreads

Geïndexeerd op 31 december 1999

Emerging Market Bond Index (EMBI) spreads is een gewogen gemiddelde van de spreads t.o.v. de verschillende Brady obligaties.
Bron: JP Morgan.

gen toe. In een scenario waarbij een rentestijging hand in hand gaat met een daling van de huizenprijzen en de beurskoersen, zou de financiële situatie van veel huishoudens verslechteren. Dit zou de betaalbaarheid van de schulden bemoeilijken, met name in geval van een korte rentevaste looptijd. Indien een rentestijging zou samenvallen met conjunctuurherstel in Nederland zouden hogere inkomsten voor kredietnemers de stijgende kosten echter voor een deel kunnen opvangen. De mate waarin wordt geprofiteerd van een hogere economische groei zal per gezin echter verschillen. In dit hoofdstuk wordt de aandacht gevestigd op een specifieke schuld-categorie van huishoudens, namelijk consumptief krediet.

Consumptief krediet: naar meer flexibiliteit

Consumptieve kredieten zijn leningen die aan particulieren worden verstrekt ten behoeve van consumptie (zie box 1 voor de definitie gehanteerd door het CBS). De omvang van consumptief krediet is vergeleken met andere kredietvormen beperkt. De totale consumptieve schuld vormt slechts 4,5% van de totale schulden van huishoudens. Ter vergelijking, de nationale hypotheekschuld is met meer dan EUR 400 miljard maar liefst zestien maal groter dan de consumptieve schuld en roodstand samen, en vormt ruim 80% van de totale huishoudschuldschuld. Hoewel de absolute bedragen die met

consumptief krediet gemoeid zijn slechts een klein onderdeel vormen van het balanstotaal van Nederlandse banken (nog geen 1%), zijn de kwetsbaarheden voor een flink aantal individuen zeer hoog. Ook de hiermee mogelijk gepaard gaande maatschappelijke gevolgen zijn aanzienlijk. Bij bepaalde groepen is consumptief krediet een dermate substantieel deel van het huishoudboekje dat het recent de aandacht van de regering heeft getrokken. De minister van Financiën heeft aangekondigd de maximale rentevergoeding op consumentenkrediet verder aan banden te willen leggen. Bovendien wil hij een meer uitgebreide registratie van schulden bij het Bureau Krediet Registratie (BKR) en een grotere zorgplicht van verstrekkers van consumptief krediet. Met het aanscherpen van het acceptatiebeleid wordt beoogd overkreditering tegen te gaan. Consumenten komen zo minder snel in een problematische schuldensituatie terecht. In 2005 is de hulpvraag van huishoudens met 10% gestegen. Ook jongeren ondervinden steeds vaker problemen. Eén op de zes aanvragen voor schuldhulpverlening wordt gedaan door een jongere. Volgens de Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet (NVVK) hebben ruim 43.000 mensen in 2005 professionele schuldhulpverlening aangevraagd. In 2001 waren dat er nog slechts 24.000. De gemiddelde schuld van mensen die schuldhulpverlening vragen bedraagt inmiddels circa EUR 16.000.

In het afgelopen decennium is de uitstaande consumptieve schuld van de Nederlandse huishoudens fors

Box 1 Wat is consumptief krediet?

Volgens de gebruikelijke definitie, zoals gehanteerd door het CBS, is het verstrekte consumptief krediet het totale krediet dat gedurende een bepaalde periode aan particulieren is verstrekt voor consumptieve doeleinden. Hypothecaire leningen vallen hier niet onder. De uitstaande schuld op consumptief krediet is het bedrag dat particulieren op een bepaald moment nog moeten aflossen op hun consumptieve leningen, inclusief rente en kosten. Binnen de noemer van consumptief krediet vallen de volgende categorieën te onderscheiden:

- aflopend krediet (krediet met een vaste looptijd);
- aflopend doorlopend krediet (krediet zonder vaste looptijd tot een bepaalde limiet);

- aflopend spaarleenkrediet (krediet waarbij aflossing plaatsvindt bij uitkering van een spaarverzekering of beleggingsdepot);
- aflopend creditcardkrediet.

Roodstand op betaalrekeningen wordt gedefinieerd als de debetstanden op de laatste dag van de maand op particuliere betaalrekeningen inclusief rekening-courantkrediet. In veel gevallen zal het salaris dan net zijn gestort, zodat het gemiddelde gedurende de maand naar verwachting hoger zal uitvallen. Roodstand valt niet binnen bovenstaande definitie van consumptief krediet. Het is echter wel een belangrijke indicatie van de behoefte aan financiële ruimte bij huishoudens.

toegenomen (zie grafiek 3). In totaal stond volgens de CBS-definitie – waarin geen roodstand wordt meegerekend – eind 2005 aan consumptieve schuld EUR 17,5 miljard uit. Dat is ruim 3% minder dan eind 2004, maar in de periode 2001-2004 groeide de uitstaande schuld nog gemiddeld met 4% per jaar. Tussen 1997 en 2000 was dat zelfs ruim 9% per jaar. De afname van consumptieve kredietgroei valt samen met de wijziging van het

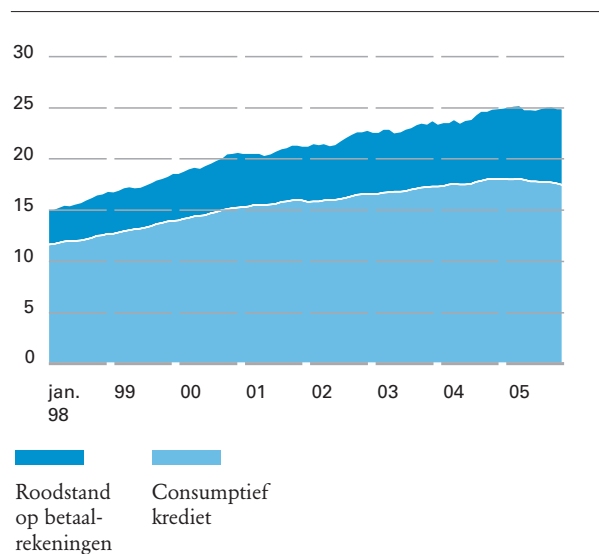
Belastingstelsel in 2001. Toen werd de rente op leningen voor consumptieve doeleinden niet meer aftrekbaar. Daarnaast speelt ook vervanging door roodstand op een betaalrekening of door voordeligere hypothecaire leningen een rol. Dit wordt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) niet meegenomen in de definitie van consumptief krediet. Het absolute niveau van de verstrekking van consumptief krediet blijft de laatste jaren derhalve redelijk constant. In 2005 werd met EUR 10,1 miljard zelfs 5% minder dan in 2004 aan nieuwe kredieten afgesloten voor consumptieve doeleinden, zoals de aanschaf van auto's, meubels en elektronica. Bovendien is er meer afgelost. Aan aflossingen en rente op hun consumptieve kredieten hebben particulieren in 2005 EUR 12,3 miljard betaald. Dat is 8% meer dan vorig jaar.

Een steeds groter deel, inmiddels 90% van het verstrekte consumptief krediet, bestaat uit 'gemakkelijke' maar dure kredietvormen als doorlopend krediet en creditcardkrediet. Doorlopend krediet is met circa 60% van het totaal de belangrijkste vorm van consumptief krediet, creditcardkrediet volgt met 30%. Het gebruik van creditcardkrediet neemt de laatste jaren razendsnel toe. In 2005 werd in totaal voor EUR 3,1 miljard aan nieuw creditcardkrediet verstrekt, tegen circa EUR 1,1 miljard in 1998 (zie grafiek 4). De schuld/limiet ratio op creditcards steeg in deze periode van 9% naar 18%. Minder 'gemakkelijke' kredietvormen als aflopend krediet en spaarleenkrediet zijn vormen van consumptief krediet die steeds minder worden gebruikt.

Ook roodstand op betaalrekeningen neemt de laatste jaren sterk toe, en dit onderstreept tevens de verschuiving richting meer flexibele kredietvormen. In

Grafiek 3 Uitstaande schuld uit consumptief oogmerk

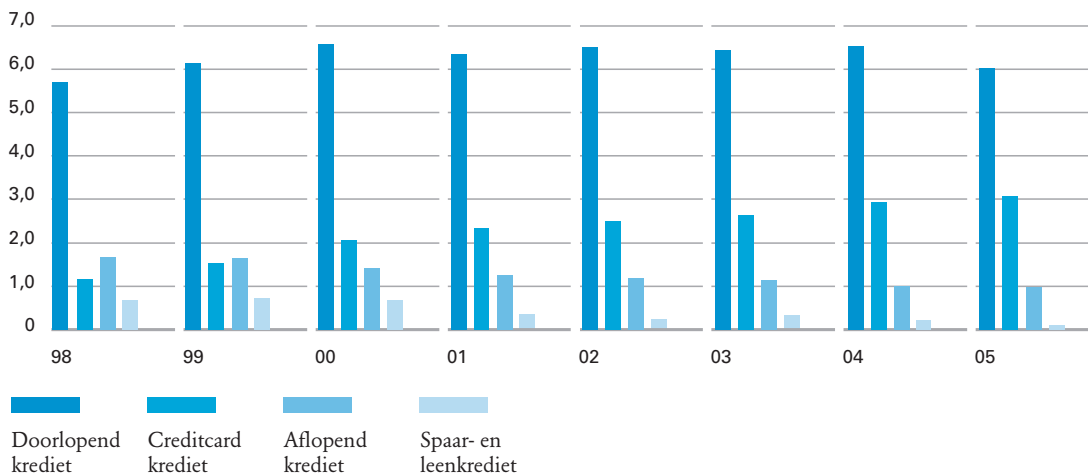
EUR miljard

Bron: CBS.

Grafiek 4 Jaarlijks verstrekt consumptief krediet

EUR miljard

Bron: CBS.

totaal stonden eind 2005 bijna drie miljoen betaalrekeningen voor een totaalbedrag van EUR 7,5 miljard in de min. Dat is een stijging met 9% ten opzichte van eind 2004 en met 40% ten opzichte van eind 2001. Het aantal rekeningen met een negatief saldo nam nauwelijks toe, waardoor het gemiddelde bedrag van de roodstand steeg naar EUR 2600 per ultimo 2005, tegen EUR 2400 het jaar daarvoor (zie grafiek 5). Het gebruik van krediet voor consumptieve doeleinden – consumptief krediet volgens de definitie van het CBS en de roodstand samen – laat de afgelopen jaren dus een sterke stijging zien.

De vragers en aanbieders van consumptief krediet

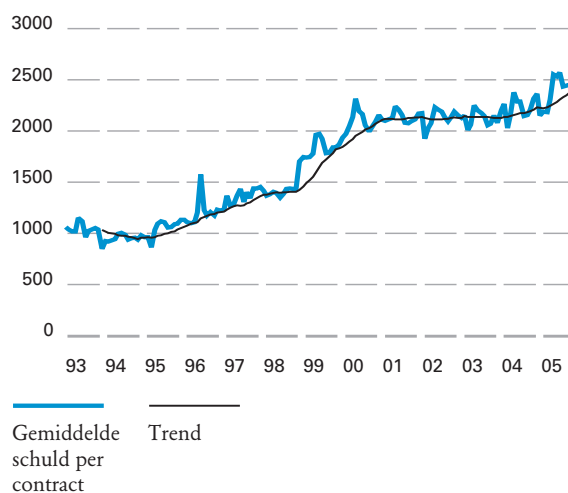
Uit de DNB Household Survey – een jaarlijks onderzoek naar de financiële positie van Nederlandse huishoudens – blijkt voor 2005 dat de consumptieve schulden zich ook bevinden bij huishoudens met lagere inkomens en weinig bezit ten opzichte van hun schuld. Van de groep met een inkomen tot EUR 12.900, die een vijfde van de populatie beslaat, heeft ruim 15% een consumptief krediet. Zoals blijkt uit grafiek 6 is de consumptieve schuld van deze huishoudens relatief hoog ten opzichte van hun inkomen. Het betreft dus een kwetsbare groep. Van de groep huishoudens zonder bezit, en de groep met een schuld groter dan het bezit (circa 10% van de populatie) heeft respectievelijk ruim 35% en bijna 60% een consumptief krediet. Om een concreet voorbeeld te geven van wat schuld kan beteke-

nen voor iemand met een lager inkomen: bij één aanbieder op Internet kan een alleenstaande, die het wettelijk bruto minimumloon (EUR 1272,60 per maand) verdient en een kale huur heeft van EUR 350 een doorlopend krediet van EUR 11.800 krijgen. Bij volledige opname van het krediet zou hiervoor gedurende vijf jaar en twee maanden maandelijks EUR 236 moeten worden betaald.

Uit grafiek 7 blijkt voorts dat huishoudens met een huurwoning vaker een consumptieve schuld hebben

Grafiek 5 Roodstand op betaalrekening

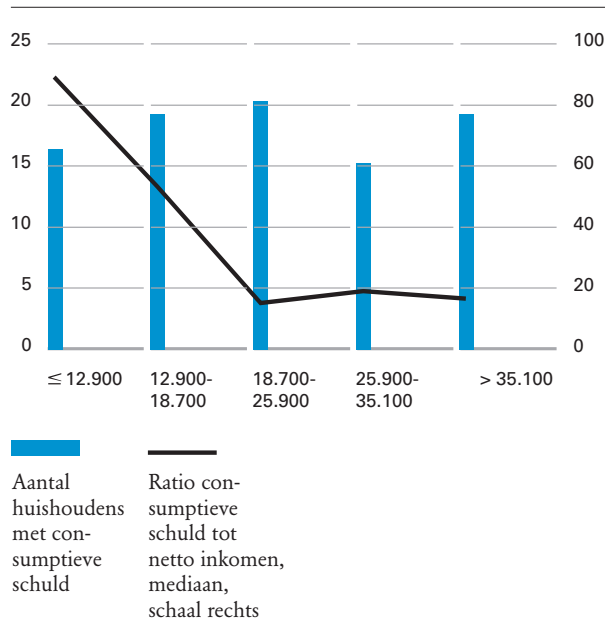
In EUR

Bron: CBS.

Grafiek 6 Relatie netto inkomen huishoudens en consumptieve schuld

In procenten van het totale aantal huishoudens in overeenkomstige groep, resp. mediaan in procenten van verhouding totale consumptieve schuld tot netto inkomen in overeenkomstige groep

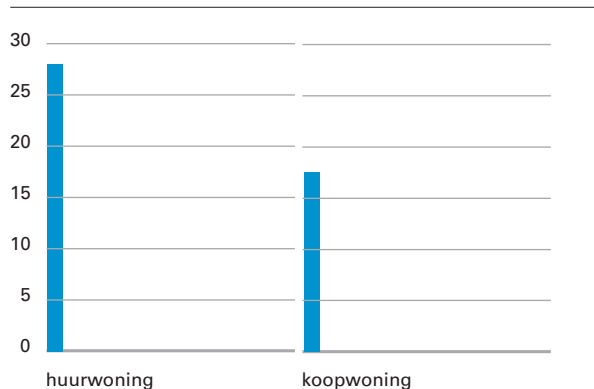
Bron: DNB Household survey 2005.

dan huishoudens met een koopwoning: 28% van de huishoudens met een huurwoning heeft een consumptieve schuld, tegen ruim 17% voor huishoudens met een koopwoning. Blijkbaar nemen de huishoudens met een hypotheek in mindere mate consumptief krediet op dan huurders. Huiseigenaren hebben immers de mogelijkheid om consumptieve uitgaven te financieren door ophoging van hun hypotheek.

Voor een lening kan bij een groot aantal kredietverstrekkers worden aangeklopt. Het grootste deel (circa 80%) van het consumptief krediet wordt schriftelijk, telefonisch of elektronisch afgesloten. Dit geldt met name voor doorlopende kredieten met relatief kleine bedragen. Bij grotere bedragen spelen onafhankelijke bemiddelaars en tussenpersonen een rol. Het overgrote deel van het consumptieve krediet wordt verstrekt door banken en creditcardmaatschappijen (zie grafiek 8). In 2005 verstrekten zij samen 67% van het consumptieve krediet (EUR 6,8 miljard), in 2000 was dat nog 53%. Deze stijging is niet verwonderlijk gezien het grote aandeel van doorlopend krediet, dat meer en meer door banken wordt verstrekt, en de sterke toename van creditcardkrediet. Een steeds groter deel van de cumulatieve uitstaande schuld (53% ultimo 2005) bevindt zich dan ook bij deze instellingen. Financieringsmaatschappijen, voor

Grafiek 7 Relatie huur- en koopwoning en consumptieve schuld

In procenten van het totale aantal huishoudens in overeenkomstige groep

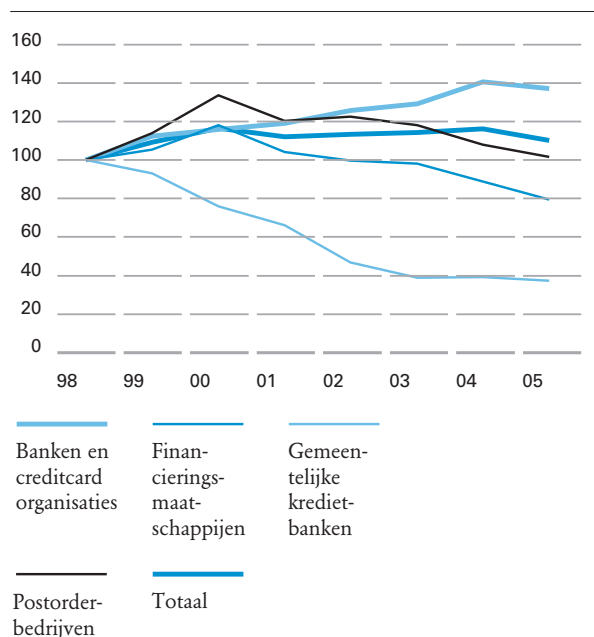

Bron: DNB Household survey 2005.

een belangrijk deel overigens dochters van banken, en autofinanciers hebben inmiddels samen 28% van de markt voor consumptief krediet in handen. Het aandeel van postorderbedrijven is de laatste jaren gedaald tot slechts 4% van de markt voor consumptief krediet (EUR 393 miljoen).

Grafiek 8 Verstreckers consumptief krediet

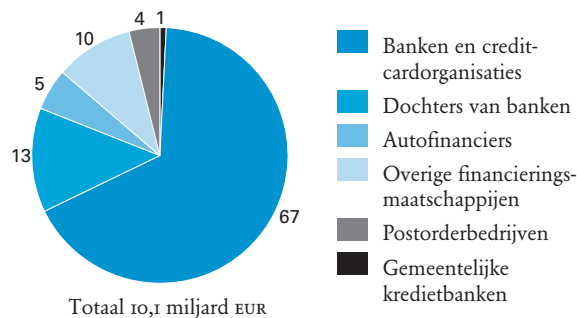
Geïndexeerd, basisjaar 1998 = 100

Bron: CBS.

Grafiek 9 Marktaandeel verstrekt consumptief krediet in 2005

In procenten

Bron: CBS.

Risico's bij consumptief krediet

Voor individuele huishoudens kunnen de risico's van een te hoog consumptief krediet aanzienlijk zijn. Om de risico's te beperken wordt ondermeer door de kredietverstrekkers geïnformeerd bij het BKR of de consument achterstallige kredieten heeft. Bij het BKR staan circa 55.000 mensen op negatieve wijze geregistreerd.¹ Overigens worden niet alle schulden bij het BKR gemeld. Zo staan achterstallige huur, onbetaalde energierekeningen, studiebeurzen en uitkeringsvorderingen niet geregistreerd. Dit illustreert de eigen verantwoordelijkheid van de consument bij het aangaan van een lening. In een aantal gevallen leidt dit tot problemen. Hoge schulden leiden onder meer tot bezoek van deurwaarders, verkoop van eigendommen, uithuisplaatsing, en in extreme gevallen mogelijk ook tot een zwervend bestaan.² Hulpverlening bij problematische schulden wordt doorgaans gegeven door gemeentelijke kredietbanken, die zijn aangesloten bij de nvvk. Zij verlenen onder strikte voorwaarden en met controle op het financiële beheer van de schuldenaar krediet. Dit betreft slechts een marginaal deel van het totale consumptieve krediet. Dergelijke kredietbanken handelen zonder winstoogmerk, maar met een borgstelling van de gemeente of sociale dienst. Zij helpen, naast mensen die staan geregistreerd bij het BKR, ook mensen waarvan het inkomen lager is dan de grens die wordt gesteld door commerciële instellingen (130% van het minimumloon) of die behoren tot bepaalde risicogevoelige groepen, zoals ouderen en vluchtelingen.

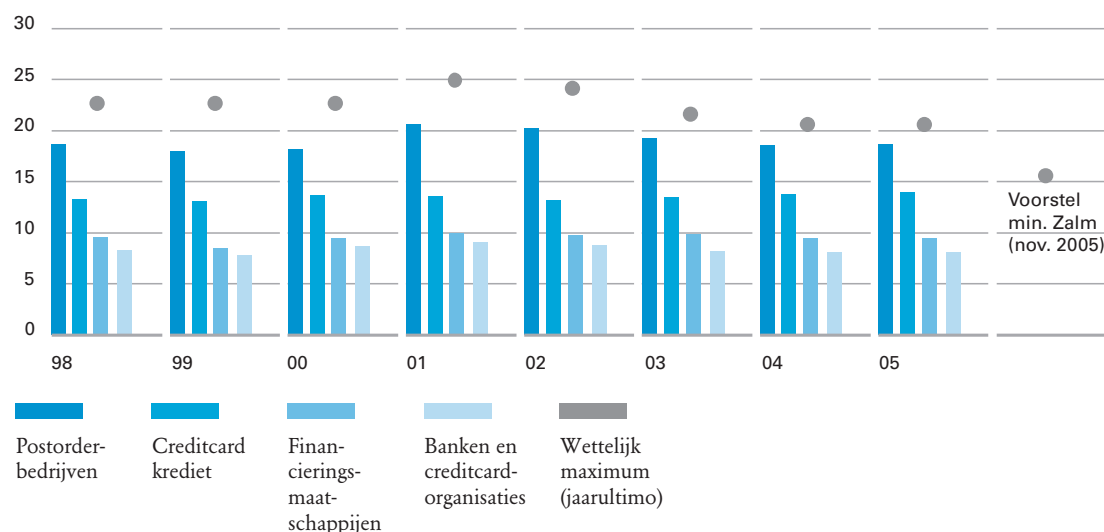
Ook de kredietverstrekkers hebben duidelijk een verantwoordelijkheid ten aanzien van prudente krediet-

verstrekking. Heldere informatieverstrekking aan de consument door kredietverstrekkers is belangrijk, zeker omdat uit onderzoek van DNB blijkt dat de kennis over financiële zaken bij Nederlanders in het algemeen beperkt is. Dit blijkt in sterkere mate te gelden voor de lagere inkomensgroepen. Kredietverstrekkers hanteren vaak agressieve reclamecampagnes om nieuwe consumenten aan te trekken, waarbij kredieten steeds vaker via Internet kunnen worden afgesloten. Daarbij zijn de voorwaarden van de lening niet altijd transparant. Zo wordt regelmatig geadverteerd met een zeer lage rente, terwijl het niet altijd helder is dat dit alleen voor een zeer korte looptijd geldt. De gemiddelde rente over de totale lening wordt daardoor niet meteen duidelijk. In de Wet financiële dienstverlening, die sinds 1 januari 2006 gefaseerd in werking treedt, is daarom opgenomen dat in een reclame-uiting voor krediet op radio of televisie een effectief vergoedingspercentage of een maandlast met een kredietsom wordt genoemd. Tevens dienen de totale prijs van dat krediet én de bijbehorende kredietsom of kredietlimiet te worden vermeld.³ Toch blijft het in de markt voor consumptief krediet lastig de aantrekkelijkste aanbieder te kiezen vanwege de verschillende zaken die komen kijken bij het afsluiten van een krediet. Zo moet bij een consumptief krediet soms verplicht een verzekering worden afgesloten. Hoewel de consument altijd zelf mag kiezen waar deze verzekering wordt afgesloten, kan de suggestie worden gewekt van verplichte koppelverkoop. De zorgplicht van aanbieders van consumptief krediet zou verder versterkt kunnen worden door verplicht te stellen dat zij op hun website verwijzen naar de informatieve folder 'Gaat u lenen?' van de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Hierin wordt de consument op enkele valkuilen gewezen. Aangezien consumptief krediet niet wordt aangemerkt als een complex financieel product bestaat geen verplichting een Financiële Bijsluiting met informatie voor de consument bij te leveren.

Ook bestaan kwetsbaarheden gegeven de gevoeligheid van de kredietnemers voor een omslag in het renteklimaat. Voor roodstand, creditcardkrediet en doorlopend krediet wordt in de regel een variabele rente gehanteerd. De in de markt gevraagde vergoeding voor verstrekt consumptief krediet loopt sterk uiteen, zoals blijkt uit grafiek 10. Opvallend is de relatief hoge vergoeding die door postorderbedrijven wordt gevraagd. Met gemiddeld 19% is dit verreweg de duurste kredietvorm. Creditcardkrediet volgt met een gemiddeld rentepercentage van 14%. Financieringsmaatschappijen en banken zijn met respectievelijk 9% en 8% beduidend goedkoper. De voorgestelde verlaging van het wettelijk

Grafiek 10 Effectieve kredietvergoeding op jaarbasis

In procenten

Bron: CBS.

ke rentemaximum op consumptief krediet van 21% naar 16% is erop gericht om overkreditering tegen te gaan en heeft met name effect op de verstrekking van krediet door postorderbedrijven. Uit berekeningen van de AFM van begin 2005 blijkt dat in het bijzonder de huishoudens uit de laagste inkomensgroep (bestedbaar inkomen tot EUR 11.000) in de problemen dreigen te komen door stijgende rentelasten.⁴ Aangezien deze inkomensgroep ook het meeste consumptief krediet heeft ten opzichte van het inkomen, valt te verwachten dat deze huishoudens relatief sneller in schuldproblemen komen. Hetzelfde gaat op voor de huishoudens met een negatief eigen vermogen. De AFM schat dat van de 2,2 miljoen huishoudens met niet-hypothecaire schulden, circa 160.000 een negatief eigen vermogen heeft en niet-hypothecaire (waaronder consumptieve) schulden groter dan het jaarinkomen. Overigens kan een stijgende rente vaak betekenen dat de looptijd van een consumptief krediet wordt verlengd, namelijk in die gevallen waarbij de te betalen rentevergoeding en aflossing de vorm hebben van een vast maandbedrag (een annuïteit).⁵

De risico's blijven niet beperkt tot individuele huishoudens. Weliswaar is voor financiële instellingen het kredietrisico op hun balanstotaal gering, ze staan wel bloot aan een belangrijker reputatierisico. Dit risico is moeilijker te kwantificeren dan kredietrisico, maar heeft potentieel een grotere uitwerking op de betreffende

instelling. Prudent beleid ten aanzien van de verstrekking van consumptief krediet is van belang voor de individuele instellingen zelf, maar ook voor de sector als geheel.

Tot besluit

Het gebruik van krediet voor consumptieve doeleinden laat de afgelopen jaren een sterke stijging zien. Consumptief krediet vormt door de geringe omvang een beperkt direct risico voor de financiële stabiliteit, ook al kan een niet-prudente verstrekking van consumptief krediet leiden tot reputatierisico. Voor een groeiend aantal individuen is het risico echter levensgroot. Deze risico's concentreren zich voor een belangrijk deel bij de groep huishoudens met een laag inkomen, gegeven de relatief hoge consumptieve schuld ten opzichte van het inkomen. Bij een kredietaanvraag is een goede inschatting van de financiële huishouding van de kredietnemer dan ook van belang. Dit vraagt een verantwoordelijke opstelling van zowel de kredietverstrekker als de consument, zeker in het licht van de huidige ruime beschikbaarheid van middelen.

- 1 Het VKR hanteert geen 'zwarte lijst', maar geeft wel aan dat 9,4% van de 9,1 miljoen geregistreerden 'onbesmet' wordt bevonden.
- 2 I. Groot et al (2002), *Toegang van consumenten tot financiële diensten (SEO-rapport nr. 636)*, Amsterdam.
- 3 Besluit financiële dienstverlening, artikel 28.
- 4 Autoriteit Financiële Markten (2005), *Renterisico: de gevolgen van een mogelijke renteschok voor huishoudens in Nederland*, Amsterdam.
- 5 In 2004 bedroeg de gemiddelde looptijd van consumptief krediet bijna 19 maanden. Dit volgt enerzijds uit de relatief lange looptijd (34 maanden) van spaarleenkrediet, en anderzijds uit de korte looptijd van creditcardkrediet (4 maanden). Doorlopend en aflopend krediet kennen beide een looptijd van circa 23 maanden.